

дослідження глибиною і повнотою характеристики специфічних рис цього виду символічної комунікації.

В.Чекштуріна досліджує характер трансформацій рунічних знаків і переконливо обґрунтовує наявність трьох векторів їхньої функціональної диверсифікації — мовного, власницького і сакрального.

Безперечно наукову цінність мають спостереження та висновки авторки щодо методів кодування і криптографії, які використовувалися в рунічних записках, а також методів сучасного декодування рунічних артефактів і проблем, які виникають у зв'язку з цим (детермінованість декодування, що відбувається за інших соціальних умов, виконується носіями інших культур; "герменевтичне світіння" отриманих дослідниками сенсів). Отже, обґрунтованим є звертання науковця до скандинавських рунічних пам'яток (каменів вікінгів) для деталізації елементів мультимодальних архаїчних текстів: "В умовах переосмислення соціокомунікативної історичної спадщини актуальними є системні дослідження архаїчних джерел знаково-символьних систем. Знаки-символи не одне тисячоліття забезпечували комунікаційну взаємодію прашурів, тому важливим є дослідження мультимодального подання текстової інформації, яка використовувалася упродовж тисячолітньої еволюції і донині наявна в соціокомунікаційному просторі" (с. 272).

Також науково вагомими є спостереження і висновки щодо інформаційної ємності та семантичної гнучкості рунічних знакових систем, чим зумовлена тривалість їхнього існування та можливість використання і в сучасних рекламних технологіях, бренд-комунікаційній практиці, й у доволі традиційній, зорієнтованій на історико-культурній алюзії релігійній, державній та політичній (партійній) комунікації. Відповідно, знаходить пояснення парадоксальна, на перший погляд, сучасна тенденція: наявність у бренд-комунікаціях рунічних або руноподібних знаків сприяє підвищенню інтенсивності та дієвості взаємодії, удосконаленню її символічної складової.

Висловимо й певні зауваження, які, проте, не мають суттєвого характеру:

— у репрезентованому широкому колі стародавніх знаків-символів, що співвідносяться з рунами, почасти бракує знаків малої епіграфіки — руноподібних графічних матеріалів емблематики, нумізматики, сфрагістики, вексилології (лише деякі них згадано в монографії);

— дослідниця аналізує орнаментальну символіку Трипілля, однак обходить увагою безпосередньо пов'язану з темою монографії унікальну систему трипільських знаків-символів і знаків письмового типу, розглянуту в роботах В. Хвойки, І. Лінніченка, К. Болсуновського та ін., особливо щодо збігів із графікою скандинавських рун і можливих семантичних зближень; у монографії враховано лише публікацію К. Болсуновського 1908 р. про походження символіки Тризуба, однак не менш цікавими є його праці "Символ змія в "трипольській культурі"" (Київ, 1905) та "Символика епохи неолита" (Київ, 1908);

— у контексті вивчення природи рунічного знака, на наш погляд, доцільно розглянути традицію використання титл, абревіатур та інших знаків-словозамінників у книжковій, рукописній (починаючи з античної доби) та друкарській справах.

Водночас основні концепти, матеріали монографії викладено послідовно, висновки побудовані логічно і є цілком обґрунтованими, а отже, автор достатньо глибоко опрацювала обраний предмет дослідження — мультимодальність рунічного знака.

Ігор Лосієвський,

доктор філологічних наук, завідувач науково-дослідного відділу документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, заслужений працівник культури України

Надійшла до редакції 3 вересня 2015 року

БІБЛІОГРАФІЯ

УДК 930.2:01](477)

Михайло Геращенко,
професор Національного авіаційного університету

Людмила Добровольська,
доцент Національного авіаційного університету

Перші бібліографічні пам'ятки як важливе джерело вітчизняної історико-культурної спадщини

Висвітлено бібліографічні пам'ятки як складники історико-культурної спадщини України; проаналізовано історію їхнього створення та значення для опанування історичного розділу вітчизняного бібліографознавства.

Ключові слова: документальна спадщина, бібліографічні пам'ятки, українська державність, реєстри, книгодрукування.

Історико-культурна спадщина України сягає вглиб віків і має славні традиції від найдавніших часів до сьогодення. Вона охоплює пам'ятки історичної давнини, літературні та мовознавчі джерела, складові культурно-мистецьких, монументальних та інших національних надбань, які є візитною картою духовності нашої країни.

© Геращенко М., Добровольська Л., 2015

Одним зі здобутків вітчизняного історико-культурного фонду є найдавніші бібліографічні пам'ятки — від часів Київської Русі й донині. Це свого роду свідчення інтелектуального потенціалу наших предків та їхнього внеску в сучасну загальнодержавну програму "Документальна пам'ять України".

Мета публікації — розглянути найдавніші бібліографічні пам'ятки як складники культурної спадщини держави для поглибленого вивчення у ВНЗ історичного розділу вітчизняного бібліографознавства, а також для ширшого ознайомлення бібліотечно-бібліографічного загалу країни із запропонованою проблематикою.

Історію перших вітчизняних бібліографічних пам'яток висвітлювали відомі вітчизняні [1; 3; 4] та зарубіжні дослідники [2; 5; 6]. Найвагомим з окресленого питання є науковий доробок І. Корнейчика та С. Рейсера.

Навчальний посібник І. Корнейчика, колишнього доцента Харківського інституту культури (нині — Харківська державна академія культури), під назвою "Історія української бібліографії. Дожовтневий період" (Харків, 1971), містить цікаві відомості з пропонованої теми. Це дослідження є не лише вагомим внеском в українську історико-культурну спадщину, а й втіленням міжслов'янських бібліографічних та бібліографознавчих зв'язків.

Російський бібліографознавець С. Рейсер 1956 р. опублікував першу й донині єдину бібліографічну хрестоматію, яка містить документальні свідчення про бібліографічні пам'ятки і періоду Київської Русі, й часів української державності [6].

Детальніше зупинимось на історичному аспекті, зокрема бібліографічних пам'ятках XI століття, що дали відлік українській бібліографії. Зауважимо, що перших бібліографічних свідчень залишилася незначна кількість, оскільки багато документів було втрачено під час ворожих набігів, війн, пожеж, руйнувань. Отже, найдавніші матеріали є унікальними, хрестоматійними, на чому наголошують І. Корнейчик та С. Рейсер.

До сьогодні дійшло незначне число пам'яток, створених на території нашої країни до початку книгодрукування. Найдавніші з них належать до XI століття, тобто періоду Київської Русі. Слід віддати належне авторам цих документів, які уклали чи переписували первинні (книги релігійного змісту, літописи), і вторинні (означені пам'ятки) документи. Перші бібліографічні пам'ятки, або індекси (синоніми — реєстри, інвентарі), були і вітчизняного, й іноземного (з Болгарії, Греції та Візантії) походження.

Уперше ці матеріали зустрічаються у відомому "Изборнике Святослава" 1073 р., зокрема стаття "Богословеца от словес", до якої ввійшли списки "істинних книг" (перелік канонічних книг Старого і Нового Заповітів) та "сокровенних книг" (перелік апокрифічної (неканонічної) релігійної літератури), світських рукописних джерел). Цей перелік, як слушно зазначає І. Корнейчик, "вважається однією з перших бібліографічних пам'яток стародавньої Русі" [4, с. 12].

Співзвучні міркування і російського науковця С. Рейсера: "Православна церква настійно боролася з апокрифічними книгами, в яких проглядалися "вохвування" і "друга ідолівіра", що погрозувала читачам суворими карами як на землі, так і на небесах" [6, с. 3].

Окрім бібліографічних матеріалів, поданих в "Изборнике Святослава", читачам часів Київської Русі були відомі такі переліки "істинних" та "ложних" ("сокровенних") книг із релігійного збірника "Тактиком" (XI ст.) Никона Черногорця. Книгознавці, наголошував І. Корнейчик, припускають, що означений релігійний збірник міг розповсюджуватися у нас в XII—XIII ст. [4, с. 12].

В епоху Київської Русі (XI—XIV ст.) списки "ложних" книг почали доповнюватися місцевим, слов'янським матеріалом, а пізніше до них потрапили також зразки світської літератури [4, с. 12].

Церква, як відомо, в ті часи була головним регламентатором читання, тобто виконувала функції сучасної рекомендаційної бібліографії. Тому списки "істинних" і "ложних" книг були в її полі зору.

Як зазначав І. Корнейчик, "у складанні цих списків не було систематичності і вони не відзначались повнотою" [4, с. 13].

І. Франко цілком слушно зауважував, що "Староруський індекс" "радіше заохочував людей до читання Апокрифів, ніж зупинив від сего" [8, с. XX].

У Київській Русі, крім таких списків, існувала ще одна форма бібліографічних матеріалів — інвентарні описи церковних, монастирських і князівських бібліотек. Проте ці описи майже не дійшли до теперішнього часу [4, с. 13].

Одним із різновидів бібліотечних описів, або реєстрів, у Давній Русі були списки книг, пожертвованих церквам, монастирям, при яких починали створювати бібліотеки. І. Корнейчик у праці "Історія української бібліографії. Дожовтневий період" наводить цікавий факт існування такого різновиду списку книг-пожертв.

Із XIII ст., періоду феодалної роздробленості, зберігся список книг, пов'язаний із Галицько-Волинським князівством, яке на той час повністю не втратило самостійності, хоч і перебувало під владою Золотої Орди. Йдеться про список, уміщений у Волинському літописі 1288 р. — опис 25 книг, подарованих волинським князем Володимиром Васильовичем церквам Любомира, Бреста, Чернігова [4, с. 13]. С. Рейсер наводить описи монастирських, патріарших та царських бібліотек (кінець XX ст.) [6, с. 11—12].

Як зазначає І. Корнейчик, "власна українська бібліографія зародилася десь XIV—XV ст." [4, с. 14]. В умовах іноземного панування наша нація вела наполегливу боротьбу за власну незалежність. На ті часи припадає остаточне формування української народності з властивими їй особливостями мови, культури і побуту.

Із винайденням книгодрукування з'явилися й друковані бібліографічні пам'ятки, проте ця тема заслуговує на окреме дослідження.

Список використаної літератури

1. Білецький О. І. Хрестоматія давньої української літератури (до кінця XVIII ст.) / О. І. Білецький. — Київ : Радянська школа, 1967. — 162 с.
2. Здобнов Н. В. История русской библиографии до начала XX века : монография. — Изд. 3-е / Н. В. Здобнов. — Москва : Госкультпросветиздат, 1955. — 607 с.
3. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI—XVIII ст. / Я. Д. Ісаєвич. — Київ : Наукова думка, 1966. — 251 с.
4. Корнейчик І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період : нариси / І. І. Корнейчик. — Харків : Ред.-вид. відділ Книжкової палати, 1971. — 376 с.
5. Коршунов О. П. Библиографоведение. Общий курс : учебник для библиотечных факультетов культурно-педагогических вузов / О. П. Коршунов. — Москва : Изд-во "Книжная палата", 1990. — 232 с.
6. Рейсер С. А. Хрестоматія по історії руської бібліографії XI в. по 1917 г. / С. А. Рейсер. — Москва : Гос. изд-во культ.-просвет. л-ры, 1956. — 286 с.
7. Шведова-Водка Г. М. Співвідношення понять "документ" та "історичне джерело" // Архіви України. — 2001. — № 4/5. — С. 33—56.
8. Франко І. Я. Апокрифи і легенди з українських рукописів. — Т. I. — Львів, 1896. — С. XX.

Рассмотрены библиографические памятники как составляющие историко-культурного наследия Украины; проанализирована история их создания и значение для изучения исторического раздела современной библиографоведения.

Bibliographic reminders as constituents of historical cultural legacy of Ukraine are considered; history of their creation and value for the study of history of modern bibliographic science are analyzed.

Надійшла до редакції 11 серпня 2015 року